

Pričevanje Marija Benčina

Citation: Benčina, Marija, 2012, Pričevanje. Intervju opravil Saša Petejan 03-04-2012,
<http://www.campifascisti.it/file/media/Pricevanje%20Marija%20Bencina.pdf>

Ime: Marija

Priimek: Benčina

Kraj in datum rojstva: Mohar 04/05/1926

Narodnost: Slovena

Spol: ženski

Kraj internacije datum: 01/08/1942 Stari trg pri Ložu, Logatec

internirana:

zaslišanje v **Starem trgu pri Ložu** (v Sokolskem domu) 01/08/1942 - 08/09/1942

Carceri Longatico Superiore 08/09/1942 - 13/09/1943

zaslišanje Logatec, peljana pred sodnika, zaslišanje na sodišču (pred njo je bila aretirana sestrična Sonja Šefman, rojena Bartol), nato zadržana na igrišču šole v Logatcu

Rab 13/09/1942 – 07/12/1942

Gonars 08/12/1942 – 20/04/1943

Datum in kraj intervjuja: 03/04/2012, Ljubljana, 107'46"

Intervju opravil: Saša Petejan

Researcher *Dober dan, gospa Marija. Najino pričanje oziroma spominjanje na obdobje internacije v italijanskih fašističnih taboriščih bova začeli z obdobjem pred vojno: kar me zanima je, v kakšni družini ste živela, ali ste obiskovala šolo, koliko sester, bratov imate, poklic vaših staršev.*

Marija Benčina Bila sem v Loškem Potoku. Delavska družina. Sicer smo imeli tudi nekaj zemlje, tako da smo imeli pri hiši krave in ovce. Ampak oče je bil v glavnem gozdni delavec in je hodil po gozdu delat tudi v Bosno in drugam. En čas je bil tudi v Franciji, je veliko teh gozdnih delavcev hodilo. Mama je bila pa gospodinja doma, je bila sicer po poklicu tudi šivilja. Nam je zelo veliko naredila. Bilo nas je šest otrok in imeli smo še babico in dedka in štiri sestre in dva brata. No, in nismo kaj dobro živeli. Kruha skoraj nikdar nismo imeli, v glavnem za praznike. Smo pa imeli veliko boba, zelja, krompir. To je bilo vse doma. Koruzo so kupovali, da je bilo za žgance. Ampak mleko je bilo, pa dedi je imel čebele, čebelarstvo in smo imeli. Je bilo kar zadovoljivo, da ni bilo tako hudo živeti. Samo jasno pa je, da kruha pa je manjkalo. No, hodila sem v osnovno šolo v Loškem Potoku do šestega razreda osnovne šole. Potem sem pa šla k teti v Podlož v Loško dolino, ker je ostala sama. Sinova sta šla v Francijo. In je prosila, da bi ena od naših prišla. Tako da. Da je bilo težko živeti, se razume. Šest otrok, nikjer nobenega zaslužka. Samo s tistim, kar se je. Oče je včasih prišel iz tam, kjer so delali, iz Bosne ali kjerkoli, toliko, da so za, plačali za potne stroške za vlak ali pa še ne. Enkrat so prišli iz Virovitice, se spomnim, peš domov. So hodili tri ali štiri dni.

Takrat je bilo zelo težko, ne. Računajte, takrat sem bila stara sedem, osem, devet let sem bila stara, to je bilo 33., 34., to so bila najhujša leta. Že kriza, tako na splošno povsod. Tudi dela ni bilo več v gozdovih, povsod. No, in sem hodila v šolo, potem sem šla k teti. In ena sestra je šla v Bosno k eni teti po očetovi strani. Ta teta je bila po mamini. Starejša sestra v Zagreb po mamini. Tako da smo bile vse tri izven. In jaz sem se pri teti, z začetka je bila hudo, nekam prideš, sem rekla: "Ko bi bila vsaj doma, pa tudi, če bi sam enkrat na dan jedla." Ampak pol sem se pa navadila. Je bilo zelo lepo. Ona je meni, kolikor je bilo, kej vse pomagala. Če je imela kakšna punčka. Recimo sem bila že potem 14, 15 let, ne, kaj novega. Ona je prec, če se je le dala, meni kupila. Strašno me je imela rada. In skozi je pol govorila, da bo to posestvo, je pa bilo veliko zemlje, vse, hiša velika, lepa, vse obnovljena in jaz sem bila kot da bom pač tam ostala, ne. Do konca osnovne šole sem pa hodila v Stari trg pri Starem Ložu v šolo. V šesti razred sem šla iz Loškega Potoka in sem tam končala sedmi in osmi pri teti. No, torej, obdelovalo se je zemljo, sve imele, sve kravo, prašičke majhne. Vse je bilo pri hiši kokr pri eni dobri kmetiji. Super. Pa če je bilo kaj težje, so pomagali. Moj oče je prišel dostikrat poleti kositi, pa to, je oče prišel ali še kdo. Jaz sem bila zelo zadovoljna. Zelo je bilo lepo. Samo pol se je že takoj začela vojna. In teta je bila prej v Ameriki in je bila zelo napredna in tam se je začela graditi tista Rupnikova linija, tako zvana. In so delavci bili, veliko jih je bilo iz Loškega Potoka, in ker je bila tle pri nas precej prostora, so bili pri nas na stanovanju. Jih je bilo devet. In v glavnem Potočani in medve sva kuhali za njih in še jaz sem včasih nosila v jerbasu hrano tja, če niso prišli domov, ker so delali cel dan. In tako se je začelo tudi politično delo. Teta je bila zelo napredna. In pri nas so se začeli zbirat tudi tej, ki so bili, nekateri so bili že člani partije in tile delavci so bili zelo vsi napredni. Vsi niso bili tako, no, in skozi se je govorilo, da to ne bo vse skup nič, ta Rupnikova linija, ne. To ne bo nič pomagalo, ko bodo prišli. In to je bilo kakšno leto in pol so tisti del skozi od recimo Loške doline, od Vrhniko, Snežnika pa tle čez so šli preko teh vasi, no, praktično ob meji Italije in Jugoslavije se je ta žica pa bunkerji, pa vse se je, ne. Vse to sem jaz dobro poznala tudi pol smo hodili, eno orožje smo prenašali... No, da ne bom zdaj čisto nekam drugam prišla. Pol so se začeli sestanki in ti naši delavci so šli v glavnem domov. In od teh devet jih je šlo sedem v partizane. Med njimi sta bila tudi moja dva bratranca, saj sta oba padla v partizanih. In eden je prišel takrat glih iz vojske, da je prišel to k nam delat. Se ga tako spomnim, ki je tisto kapo mel na glavi, ki so rekli šajkača. Tako jo je vrgel na tla in je rekel: "Šajkača kapa, kapa šajkača, ampak boril se bom z njo toliko časa, da bodo naše kokoši nosile bele štrukle okoli hiše." No, to je vmes nekaj takega, da je zelo zanimivo, ker sem. Jaz sem pol v vsem tem živela, da se nekaj pripravlja, da je to hudo, sploh, ko smo videli, da se pripravlja ta žica pa to, da bo ena, jasno, zakaj se je pa drugo to gradilo, ne. In potem je bilo, aprila 41 so prišli Italijani. Brez kakšnih problemov. Nobenega odpora ni bilo, ne. Tisti bunkerji pa tista žica ni vse skup čist nič nucalo. In potem se je začela vojna.

R Lahko mi bolj specifično poveste, kako je vse to izgledalo. Kdo je gradil bunkerje? Kako je zgledalo postavljanje mreže in kako je zgledal prihod italijanske vojske? Kje so se namestili, kako so se obnašali, kakšen kontakt so imeli s prebivalstvom?

MB Torej tile delavci so že prej pripovedovali, da to ne bo vse skupaj nič nucalo. Če bo vojna, da bo nekdo prišel, da te žice pa tile bunkerji in tu ne bo nič. In res ni bilo. Italijani so prišli brez kakšnega odpora. Oni so recimo v našo vas prišli. Jaz se spomnim, to je bil meni se zdi Veliki Četrtek ali Petek. Takrat smo čistile stanovanje in sušile zunaj. Lepo vreme je bilo. Smo še zunaj po dvorišču s tistimi brezovimi metlami, no, tudi drugje, ne samo jaz, smo čistili pred hišo, to je bilo tudi vedno ob sobotah, sploh pa za praznike. In prišli so, vam povem, tako čisto na lahko. Nič, da bi kaj. Samo ogromno jih je

bilo. Polna vas. Pa so hodili po hišah. Pa so prosili jajca. Pol ena mi je rekla, da so vzeli - pol pozneje - da so vzeli kokoš, pa tako. Nič kaj posebnega, da bi rekla, zdaj pa je tako. Tudi mi smo to kar nekak sprejeli kot, da smo bili že nek pripravljeni. Kaj pa vem. No in v naši vasi, saj je bilo samo 27, saj niso takrat nič. Ustalili so bili v Ložu, pa v Starem trgu. To je bilo ta glavno za Loško dolino: se drugje ne spomnim, da bi kje bili, ne. To so pa bli. In, tole, k ste me vprašala zaradi teh. So bile žice, jaz sem to videla, ker sem včasih tja prinesla, tole železne štange, pa tako so imele na vrhu obkroženo kot kakšna kita, neki tacga, in skozi tisto so šle žice. In so bile, ne, v tistih štangah ene tri skozi, ne. Tako da je težko bilo skozi prit. To drži. Nisi recimo. Za. Kdorkoli je hotu. Pol pa na vsakih približno, lahko je bilo dva kilometra, je bil pa bunker narejen. To je bil mišljen, da se not orožje pa to spravlja. Tako sem si jaz takrat predstavljal, saj da bi kdo točno govoril, kaj bi to služilo, ni. Vsaj mi nismo vedli. To so samo nekateri. No in ...zakaj, kaj so služili, no saj sem vam rekla. Tle delavci, ki so dela bi, so pa v glavnem delavci iz Loškega Potoka, vsi praktično brez poklicev. To so bili največ gozdni delavci ali pa na pol kmetije. To so delal, ampak ves čas, kot sem jaz poslušala, so rekli, to ne bo vse skup nič, to ne bo nič zadržalo, kdor bo prišel pa to...Torej v naprej je bilo že nekako pripravljano, da to ni dovolj, da bi se ubranili.

R *Opisala ste tudi prihod Italijanov na njihovi postojanki. Kdaj so se pa razmere začele spreminjat od njihovega prihoda do njihovega zaslišanja in začetka aretacij?*

MB Vsake tok časa je prišla v vas kakšna patrolja, so rekli. Ogledniška, ali kar koli. In to, počasi je tu začelo, je že začelo nekaj. Tudi v naši vasi sta bila dva, takozvana vaška straža ali njihovi. Torej sodelavci ž njimi. Oni so prišli do njih, pa to se je takoj videlo, kdo je. Takoj se je začelo ločevat. V naši vasi so bili že eni štirje komunisti že od prej, ker vem. Hodi je k nam. ... Aja. Pri nas so bili pol v naši hiši, tej, kjer je bila teta pa jaz, so bili tudi sestanki. In so: preden so Italijani prišli, so se ti že zbiral, tudi delavci teje so bili že povezani. Ne vsi. In med njimi se najbolj spomnem, ki je tudi Hribar Janez prišel, ki je bil pol tudi tak, bolj znan, ne. In. Mene so enkrat. Me je prišel eden to teh na njivo, k sem okupavala na njivi, če bi šla v Zvezo komunistov. Takrat so rekli v partijo. Jaz sem bila zelo vzgojena krščansko, ne, in teta je tudi, čeprav je bila zelo napredna, ampak molila. Tako. In sva hodili. Meni se je tako čudno zdelo, nisem mogla. Tarat sem bila še tako mlada, sem bila stara 15 let in pol. Saj jih je bilo velk, veste. Takih maljših, da so šli pol. Takrat se nismo nič zmenili. No, pol so še en parkrat prišli na sestank. Potem pa je bilo že 1. maja 42. To še ni okrog dobro leto. Smo že dobili nalog. Takrat so se že tisti, OF plakati, delili smo, delile, ponoči. Je bila že Osvobodnilna fronta, je bilo že pisalo. Od kje je to prišlo, ne vem. Mi smo to dobili preko teh, k so, vem da so bili čalni partije. Nisem niti za OF prec takoj zvedla. In pol so nas že prosili, da gremo na Križno goro tako, kot, da bi šle me dekleta kot da gremo cerkev krasit. Ampak povedali so nam, da bodo tam sestanek imeli, pri tisti hiši, ki je bila koker župnišče. In tam sta bila dva fanta, starša, oče, mama pa dva fata. Ta dva sta bila že povezana. In so rekli, naj gremo mi ž njimi, pa pod pretvezo, če kaj pride, da smo šle mi krasit cerkev za 1. maj. In takrat je zapadel mal šnežička. Se spomnem dobro, ene tri centimetre. Me smo bile bolj tako slabo oblečene. In prišli smo gor. Mogoče nismo bili pol ure, so že prihajali Italijani. Ogromno jih je bilo. Izpod Loža. Pod te vasi, kjer smo šle mi. In potem so ti fantje prosili, če gremo mi naprej dol, po tistem, ko smo prišli, ker se je vidlo, stopinje so se videla. Oni so šli pa na drugo stran proti Žirovnici. To se pravi na cerkniško stran. Mi smo šle pa tle. In so streljali. Zelo streljali. Sedem punc nas je bilo. In fantje so šli vsi tam. In potem, no, dol pod, to je zelo hrib, ne, ker je gor Križna gora pol je pa to, kar precej. In smo šli po tistem dol, tako da smo tiste sledi kokr malo zakamufirale, pohodile. Ampak dve sta ušle, da sta prišle na Bloško Polico, nas ostale so pa ujeli. So streljali, saj je bilo to med drevjem, ker smo bežale dol. Ni bilo vseeno. Me smo mislile, da bo kakšno

zadelo. Morda so tudi malo tako. In potem so nas ujeli, so nas pa nazaj gnali. Nazaj na Križno goro. In tam so v tisti hiši, kjer je bil sestanek, in tje so oba so odpeljali na zaslišanje, fanta. Noter pa so vse razkopali. Vse po sobah, vse po kuhni, vse. Me pa smo tam stale in so nas zafrkavali, da smo govorile, da gremo v cerkev. Pa tam ni nikjer nobenih vencev, pa kok smo. No. In en čas, tisto je trajalo. Pol ta dva fanta, je šla ena patrola naprej, so jih odpeljali v Stari trg. Nas so, pa so na sred vasi v Podlož in tam so se vsi ljudje zbral in gledal. Men je že teta prinesla en, nekaj za oblečt, pa tak kovček, ker so bili sigurni, da nas bojo naprej. Pol je pa ta, ki je bil že povezan, ki je bil kot vaška straža, pisal se je, torej Edvard mu je bilo ime, pa se bom še spomnila, kako se je pisal. V glavnem saj so ga pol partizani ustrelili. No in je prišel tam in je prišel pred nas on, ne Italijan, pa je rekel: "Za enkrat vam naj bo." Je rekel: "Za enkrat ste se rešile. Greste domov." In smo šle mi vse lepo nazaj. Une so bile pa na Bloški Polici, so šle pa pol obe v partizane. Tiste dve, k so ušle na drugo stran. Vse nismo mogle jet, ker smo šle takole dol. No in potem je bilo to zaznamovano. Za našo hišo, za naju dve obe s teto. To je bilo skoz nekaj. In skozi so nekaj hodili na kontrolo. Ker iz te vasi je bilo zelo veliko. So delali za to. In so bili potem. Požgano je bilo pri vseh tistih, kjer so bili člani partije ali so kar koli sodelovali. Naša ni bila. Ker je bila ta sosedova in ta je bila, so bili proti, ne, so sodelovali z Italijani, recimo, ne. In druge. Pol je pa teta sprejela dve družini pod streho od tistih k ... Je bila zelo korajžna. Res enkratna. Da so pol pri nas stanovali, ne. No, pol je bilo pa tu 1. maj, avgusta so pa mene že aretirali, ne.

R *Torej, avgusta, ko so vas prvič aretirali, ste živela še zmeraj v hiši s teto in še z dvema družinama, ki so jim požgali hiši.*

MB Ja. Ja.

R *Povejte mi več o aretaciji in me potem vodite do tistega dne, ko se je tudi zgodilo pridržanje in transport na*

MB Jaz sem. Mi smo grabili na eni travi, na enem lazcu, kot se reče, tam blizu Bloške Police. In je prišla ena, je pritekla povedat tja, da so prišli Italijani in da bodo, da so, da hočejo. Da so prišli po mene in še tri, smo rekli Matevževe po domače, pa Tuončevo, to, k so pri nas stanovali. Saj fantje so bili že v partizanih. Ta punca in še en fant pa so bili doma in so bili pri nas in so povedal, da so prišli aretirati mene, njo pa še tri druge. In je prišel eden, ena punca je prišla tam, kjer smo grabili, da, da se jaz lahko umaknem. Jaz bi lahko bežala ali kamorkoli šla, da me ne bi, ampak jaz nisem hotela zaradi tete. Če bom jaz šla, bodo še njej hišo požgali ali karkoli naredili. To bi ž njo, ker je bila itak tudi. In sem lepo, smo šli lepo domov in so nas tam čakali in so nas potem s to punco, pa še une tri tudi, so nas peljali v Stari trg, v ta Sokolski dom. In smo bile tam zaprte. Teta je takrat še doma ostala.

R *Kaj je bil predmet zasliševanja? Kaj so vas zasliševali?*

MB Torej. Predvsem, zasliševali so nas kar večkrat tam. Med tem časom, ko smo bile me zaprte, so sicer napadli partizani tale ... koker, da bi osvobodili, veste je bilo veliko ujetih partizanov. Ampak še to moram povedat. Takrat, ko sem šla, ko so nas peljali, jaz sem že ob cesti videla kar nekaj mrtvih, tistih, ki so. Kar spomnem se, takole blizu teh so ležali, eni trije, takole, in en strah je bil, zdaj ne. Mi nismo računali, da nas bojo zaprli, ali karkoli, pač strelal so. Vsako jutro se je streljalo ljudi. In smo ble, kadar smo bile zaslišane, so nas meli vsako zase. Ne veš, če boš še nazaj prišel v to klet ali celico, ali kaj smo rekli. In med tistim časom so napadli ta Sokolski dom - da bodo rešili tudi nekaj dobrih partizanov, ko so jih zajeli - in niso uspeli. In potem je bil ubit en kaplan Kramarčič. Med tistim časom, ko smo bile me zaprte. In potem so vsako jutro klicali na zaslišanje in smo tam, ko so nas zaslišali, smo slišal tudi, kako so jih tepli. Nas niso. In je bilo potem streljanje zunaj. In so rekli: "Spet so enga," ali dva, tri, karkoli. In to je bilo

grozen občutek. Kadar so nas poklical, nismo bile sigurne. Jaz samo vem, da sem šla enkrat, da sem si samo eno nogavico malo obula. V eni sem šla, kar tako. Strah. Strah. No mislim, zdejele je pa konc, ne. No, potem, ko so nas poklical, da naj spravimo tisto, kar smo imele. Vsaka en kovček pa noter nekaj stvari za preoblečt. In da naj to spravimo in pridemo ven. No, takrat smo pa mislile, samo dve, od tistih, ki smo bile aretirane, tri so pa še ostale. Samo dve, to ki je pri nas bila, ki so pogoreli, pa mene so pa potem odpeljali. Smo prišle na tovornjak in so nas odpeljali v Logatec. To je bilo, sem že rekla enkrat, proti koncu avgusta ne. 13. smo šli že na Rab, pa smo bili še en čas na sodišču v Logatcu pa v osnovni šoli nekaj dni, ne. Okoli 13. smo šli na Rab. Tako, da te dve sva bile skoz skupaj, dokler nisem šla jaz v Gonarsa, ona je pa še na Rabu ostala. V Gonars sem šla pa zato, ker smo se dobile tam, ker so nas kot družine preseljevali, ne. Moja sestrična je bila z druge strani aretirana, z bloške strani, pa so - no, k mi je napisala listek, da le pridem enkrat iz sodišča, pa bom dobra. Je bila pa njena teta, je bila, in smo, sestrična je bila, se je pisala Bartol, moja mama se je pisala Bartol, ona pa njena mama Vesel, pa so nas povezali. Ta moja sestrična je znala malo italijansko, ker se je učila v internatu, ne, in je, se je nekaj s tem, tistim pogovarjala, s tem *tenentem*. In tako smo se me tri prijavile kot družina, da smo šle pol z Raba, kjer je bilo grozno, v Gonars. Čeprav je bilo tam tudi hudo. Sam ni primerjave. Ja. Na Rab smo prišli pa. A veste, koliko je tako hudo za eno tako deklo, pa še lepo tako vzgojena, takrat sem že malo zgubljala te dobrine krščanske, počas. In prideš noter v tisti prostor, ko so nas. Vse smo se mogle slečt. Do golega. To je bilo meni tako grozno. Tak prostor je bil, koker ena ograja, takole gor, kot vi zdej vidite tlele na tem, so bili pa stražarji, so gledali, ne. Zdaj je v redu, nismo bile same mlade, je bilo. In jaz sem si zapomnila eno ženičko. Vam povem. Ne morem je pozabit. Sem prišla. So bili tudi otroci vmes, ker so nas slekli. Pa so nam baje dali tiste obleke pod paro, al kam. Zaradi uši. Ampak uni so se tako norčevali, seveda v glavnem so bolj te, nas je bilo veliko mladih deklet, ne. In tisto žensko, k sem rekla: "Kaj pa ji je narobe?" Ta koža ji je dol visela, grozno, k sem včasih videla pri kakšni živali, pa sem mi je tako grozno. Sem rekla, ta ženska je morala velik grozno prestat. Zdaj ne vem, ali je bila prej noseča, pa je tista koža dol visela pri trebuhu. To sem si tako zapomnila. Pa tiste stražarje, ko so se zafrkavali. No in potem so nas tam mal stuširal in smo šli ven. In smo potem dobili tiste obleke nazaj. So bile kar take tople. Tam smatran, da so nas pod paro, ali kam so tisto dajal. No in potem so nas pa razporedili po šotorih.

R Lahko še bolj podrobno opišete zbiranje ljudi za transport iz Slovenije. Po katerih krajih Slovenije ste prišli do pristanišča in kako so vas potem prepeljali na otok? To me najprej zanima, če lahko poveste.

MB Ja. Mi smo imeli bolj sreče kot tisti ljudje tam iz Starega Kota, pa tam okrog, kjer so bile cele družine. Tam so na Reki pa v Rabcu, pa tam, saj je Rabac. Mi smo pa bili tle iz Logatca na vagone tam na postaji, na vagone in direktno na Reko. In vagoni. Je bilo ogrozno, saj veste, da je bila žeja pa to, pa tudi preden smo šli, nismo dobili nič za jest, ne. Tam so nosili ljudje z Logatca. Zelo veliko so nosili, vodo, sadje, takrat septembra je bilo. Jaz se sicer ne spomnem, ali je ta študentka prinesla še kaj, razen tistega kosila, ampak potem smo pa na Reko prišli in iz Reke na ladjo. In to je bil, jaz ne vem, koliko vagonov je bilo. Jaz se to ne spominjam, od kje so še drugi prišli. Ta transport ni bil samo tak, k smo bli mi iz Logatca. To je bilo verjetno še iz belgijske kasarne pa verjetno še od kje drugje. Ti so bili prej, ta Stari Trg, pa Stari Kot, pa Novi Kot, pa tile ob Dravi, Dragarska dolina, ti so šli posebej, ko so bili na Reki, pa Rabac. No, in mi smo šli potem na ladjo. In jaz. Veste kaj, takrat smo bile že tako nekam. Če si žejen, če si lačen, tudi se ti potem ne ljubi več gledat okoli ali pa karkoli in na ladji. Meni se zdi, da je bilo mal viharja in smo bile me z mojo sestrično, kar precej dobro sva zdržale. Torej, da se jaz spomnem, da je bila kej kakšna hrana, ali da bi nam kdo prinesel pit, al kej - ni govora. Zlo tako, mislim, no sej še dobro, da nas niso topli, ker

nekatero so še to. In potem smo prišli z ladjo na Rab. Spomnem pa sem, da sem pol pripovedovala, da sem samo vodo vidla, pa samo vodo, kokr da ni nič zemlje okrog. Pa ni res. Pol sem videla, ko sem šla na obisk, da je bilo to, da vidiš kopno na to in na uno stran. Jaz sem videla samo vodo. Jaz nisem mogla verjeti, ko so pripovedovali, da je tam otok, pa tam otok, da smo videli, ne, okoli. Jaz sem videla samo vodo. Verjetno, ne, ker sem bila tako žejna, ne. Ja.

R *Povejte, so vas ob prihodu v sprejemno pisarno taborišča, vas je kdo popisal, so vas kadarkoli popisali, vzeli vaše podatke, zabeležili, kdo ste, od kod prihajate?*

MB Jaz se to ne spomnem. Ali da bi kdo klical, kdo smo pa kaj smo. Samo so nas. Pa verjetno so nas mogli klicati, ker so nas dali v ... Me smo bile v enem šotoru, kjer je bilo za štiri ljudi, pa nas je bilo osem. Tako da smo. Če smo se hotele obrnit, je morala ena vstati, da smo se obrnile na uno stran, pa tako. No, potem je ena, Cirila, je hodila k enemu, ki je bila mami pa sin, sta imela tisti ta mali šotor, pa je šla včasih k njim, da smo malo bolj komot ležale. Mislim, da so nas klicali. Samo, recimo, Mohar Marija, Bartol Sonja in tako naprej, da smo šle, k so nas peljali tja pod šotor, ne ... Se pa ne spomnem, vam povem, da se ne spomnem. Se ne spomnem. Tudi, če smo tam prišle tja, da bi nas kej. Samo zmeraj je bilo *tre per tre, tre per tre*, po tri pa po tri v vsto, tako ne. To se spomnem, da je bilo. Da bi nas po priimku klical, ali pa v zbor nekam - tega se jaz ne spomnem. Mogoče pa kdo drug. Ne vem.

R *Povejte potem, kako se spomnete prvih dni v taborišču. Kdo vas je vpeljal, kako so vam dodelili šotor, kaj so vam dali za spanje, posodo za hrano. Kaj se je v tem taborišču dogajalo prvi teden?*

MB Torej. Naša številka šotora je bila 162. To sem si zelo zapomnila. Taka lesena tablica je bila, pa je bila tako na eni vrhici, pa se je gor pripelo. Torej ti šotori so bili že vsi prepereni pa taki. Dobile pa smo slamo. Slamo. Pa vsaka eno odejo. To smo dobile. V tistem kovčku je vsaka imela še kakšno, meni se zdi, da sem imela dve oblekci, niti ne vem, če sem imela kaj spodnjega perila in tako. Se ne spomnem. V glavnem, slabo. Prav tako tudi une druge, ker smo imele kar tako malo ob glavah tiste kovčke ali pa torbice, kar je bilo. No, in dobile pa smo tako vojaško, kako se reče, menažko, a ne. Pol smo v tistem dobivale zjutraj kavo, to ječmenovo, zelo ... na pol voda. Potem je bilo. Pozneje smo zmeraj rekli, da še kakšna uš not plava. Takrat prec me nismo tega opazile. Ker potem se je to. Saj mi smo bili eni izmed zadnjih transportov. Mislim, da je pol samo še en prišel. No in potem je bila pa tista. Tisto je bilo. Si mogel oprat, če si sploh prišel do tam, da si. Ker vode ni bilo, čedalje manj jo je bilo. Smo jo čakali kot boga in ko si šel tja čakati, jo je dostokrat zmanjkalo. In smo tisto kar pole opoldne, kar na tisto ... Kaj je bilo? Največkrat so bili makaroni. Voda z makaroni ali pa riž, sej družga ni bilo. Edino kakšen krat na teden, mogoče to ob nedeljah, je pa bila goveja juha, pa je bilo pa tudi par makaronov, pa za grižljaj, dva grižljaja koščka mesa je bilo. No in nosili so pa interniranci. Taki kotli so bili, pa so imeli take lesene droge, tanke bolj, pa so tisto štirje nosili, dva pa dva. Ker so bili tudi že švoh. Samo je bilo čedalje hujše in hujše. No potem pa. Večerje pa itak ni bilo. Je bilo opoldne, pol so pa popoldne kruh pripeljali. Koliko ga je bilo? Mislim, da je bilo 8 dag. Saj je bil zelo dober zame. Zdaj k jaz graham kupujem, pa se vsak dan spomnim, kako je bil ta kruh dober na Rabu. Košček takle, ene tiste, kot tiste bombice, ko jih zdaj prodajajo, graham, saj otrobov kruh. Veste, za nas je bil to super. No in potem to, kolikor se je. Družga nismo delali. Za čitat ni bilo nič. Hodit nismo mogli nikamor. Takole mal na vsake toliko časa so bili grabni narejeni. Smo računali, da so na kakšne nalive pa tako, kar je bilo pol, ne. Dokler smo bili še takole dobre volje pa to. Največ se je pa pol govorilo o receptih. Vam povem, so prišle na obisk Bločanke, so bile tam naprej kakšne družine, ne, pa to. Ja. Še pozabla sem povedati. Ko sem prišla na Rab sem zagledala blizu tam je bila moja teta noseča in še dva otroka zraven. Koliko je bilo hudo samo. Prvič si malo otopel,

drugič sem bila mlada, sploh si nisem znala predstavljat nosečnost pa dva otroka in mi smo mislili, mi bomo tuki kakšen teden, pa nas bodo kam premaknili. Veste. Tako. Jaz sem imela eno vrečko suhih hrušk, takih ta drobnih, s sabo. In sem jaz nesla ke, da sta tadva, fantek pa punčka sta bila, sestrična pa bratranc moj, pa sem tiste hruške tam. Pa je rekla teta: "Lepo te prosim, nekar vse ne razdaj, boš vidla kok bo to še krvavo prišlo prav. Kako bomo še lačni." Jaz si sem mislila, to bomo zdaj en čas tle pod šotori, kaj pa čmo zdej toliko časa tle bit, ne. No in, pol se je začelo. Saj bi mogoče bi prišlo vse sorte, kaj tacga vmes, ampak. No, potem pa smo se z drugimi dekleti dobivale. Enkrat ena na obisk, druga, pa smo malo se pogovarjale. V glavnem se je pol pa samo o receptih govorilo. Kako se delajo. Največ je bilo, ker so bile Bločanke, je bilo o ajdi. Ajdove žgance, ajdove štrukle, ajdovi, neki, eni ulivanci, pol ... O ajdi. Pri nas ni ajde v Loškem Potoku. Tudi pri teti je ni bilo, ampak vam povem, kar nasitile smo se od tistega. Ogromno receptov. Veste, da se mi je enkrat sanjalo, pa je zanimivo, da sem šla po ... bom kar po domače povedala, po telegraf štangi, na vrhu je bila pa ena posoda in so bili noter krompirjevi cmoki, ki sem jih jaz imela grozno rada. Krompirjeve svaljke. In ko sem ga prijela z vilčkami, mi je dol padu. In sem šla po družga in mi je spet padel dol. In pol sem se dol s tiste štange vlekla, da bom šla dol. Sem se zbudila. Marskomu sem že povedala. To so bile moje, v glavnem mislim, edine sanje, krompirjevi svaljki.

R *Dajte povedat, so v času vaše aretacije vojaki ali kdorkoli od italijanskih vojakov imeli z vami stike? Se je karkoli dogajalo? Ste morda opazili, da so domačini na otoku, so poskušali vzpostaviti kontakt z vami?*

MB Ne. To nismo opazili, ker ... To so povedali, ko smo šli enih parkrat, pa tudi, ko smo šli takrat z Janežem, ko so me s POP TV, so nam uni povedali, koliko bi radi pomagali, pa niso smeli. In kje je eden ušel. To je bil en. Križ se je pisal, je bil, smo rekli Draganska ali Čabranska dolina, Čabran. In so ga ustrelili, ker je hotel tam čez jit. Pol so ga pa nosili po logorju, po kampu ne, da smo ga. To se tudi spomnem. Da smo ga gledali. Za strah. Da če bi kdo, kaj kej proval, ali kaj. In so ga takole nosili okol. Pol pa so kričali, da moremo jit ven iz šotor in gledat tisto, kar so nosili vojaki. Drugače pa tudi, ko so otroci hodili na kopanje, ni smel nihče nič dat. Nihče od domačinov. Nič.

R *Ste imeli kakšno korespondenco z domačimi?*

MB Na Rab nisem jaz dobila niti ene pošte. Nič in nobenega, da bi kej poslal, paket ali kaj. Nič. Čisto brez vsega. Šele potem v Gonarsu.

R *Kako se je nadaljevala vaša internacija? Kakšno je bilo vaše zdravje? Kaj se je dogajalo okrog vas?*

MB Torej. Ženskam so, verjetno vsem nam, so dajal, ene, kaj so dal v hrano, da nismo imele (op. av. menstruacije). Jaz se takrat, 15 let sem bila stara, sem dobila periodo, ne. In pol. Tam smo pa vse zguble. In so rekli, da dajo tablete ali kapljice, ali ne vem, kaj, da nismo. Me nismo pol nič. Saj to je bilo še edin dobro. Veste, kako bi pol to, koliko bi to smrdelo. Pa tam je že itak bilo grozno, ne. Zdaj ko smo mi od začetka prišli, nam se ni zdelo tako grozno, pa to. Ampak pol, ko je bil že, ko smo bili že en mesec, ko smo videli, kako otroci iz stranišči pobirajo, kjerkoli, ali olupke, ali kjer je bilo, karkoli, vam povem. To je bilo pa grozno. In, in me nismo nič imele teh. Je bilo pa pol pozneje zelo hudo. To se je le maščevalo pol, če se bova še do konca, še pogovarjale. To ni bilo tako preprosto, da so nam zatrli to, kar je bilo. Jaz praktično sem imela eno leto to, pol pa praktično konec do, šele pol 45. leta, ja. No. Potem je bilo pa vsakdan, praktično, nam je bilo vsak dan slabše. Najhujše je bilo pa pol, če prideva pa na tisto poplavo. To je bilo pa 29. septembra, ne. Saj pravim, me smo prišle 13. in to je bilo že kmalu po tistem. To je bilo pa grozno. Pa računajte, pa glih smo dobili tisto slamo pa to. Pol je pa vse odneslo. In čisto vse. In vode je bilo ogromno. Takrat je bilo pa grozno. Torej. Kričanje. Vse je hotelo jit ke, proti tisti komandi, ker gor je bilo malo višje, tle je bilo pa že vse zalito. Tema je bila, ker je bilo to ponoči. In ogromno jih je utonilo.

Torej, kdor je prišel v tiste grabne, to ni mogel ven. To ni mogel ven. Eni povedo, da so rešili. Jaz se to ne spomnem. Me smo šle vse skupaj v tistem gor. Pa komaj si čakal, da si prišel, ke do uno. Nisi videl nič, samo uno vpitje, pa ne. In potem drug dan se je pa videlo, koliko je bilo mrtvih in koliko je bilo vse razdejano. Me smo bile čisto brez vsega. Slama, pa tisto je vse odneslo. Pol je ta sestrična, ki je znala malo italijansko, je prosila nekaj. Meni se zdi, da smo pol dobile nov šotor, ker ta je bil že prej ves tak. No, in nič slame. Smo. Deko smo pol, kar na tistem. Ja. No, jaz sem - to je bilo septembra - pol pa kmal po tistem je bilo tudi - oktobra - je bilo pa tudi veliko te bolezn, tifusa. In od teh, kar nas je bilo v tem šotoru, sva midve zbolele. Ta moja sestrična, Sonja. Njo so odpeljali v bolnico na Rab. Jaz sem bila pa v nezavesti. Jaz. Mene so pa. Kdor je bil v nezavesti, so ga odnesli pa, je bila pa ena ambulanta, ena hiša, so jo preuredili v ambulanto, in so. Tam je bila, so nosili pa take, ki so bili že malo slabši in so jih od tam na pokopališče. Praktično umirat gor. In jaz se nič ne spomnem, kako so me nosili, kdo me je nosil. Kako sem prišla v tisto klet. Nimam pojma. In ta sestrična, mi pripoveduje, da ti si bila v nezavesti, jaz sem bila pa malo boljša, so me pa v bolnico, tja na Rab. No, in jaz sem se zbudila enkrat ponoč. In sem začela tipat okrog sebe. In same mrzle roke. Vse, kamor sem prišla, vse nekam mrzlo. Sem se tam premikala. In si nisem znala predstavljati, kje sem, pa kaj sem. Niti nisem vprašala, kje sem ali da bi koga mislila, da bi se zrajtala, da sem bila v šotoru prej, pa da so bile dekleta. Saj nas je bilo osem. No, potem sem malo tako okoli pogledala in sem zagledala gor v stropu eno lino. To je bila pa tista loputa, ki so metal noter kmetje, no, mislim domači, tako, ko so bili ta, so metali v to klet pridelke, recimo. Kot smo mi imeli za živali, za pujs, ne, ali pa za kakšno drugo je bilo to. Ampak oni so to prej počistili, tako da mi smo na zemlji ležali. In iz kleti. In je bilo pol. V to klet je bila pol ena stezica, ne bi rekla, se ne znam izrazit, ne iz lesa, ampak je bilo iz, kot iz ilovice narejeno, tako da ni padalo direktno, ampak da se je po tistem dol, koker en žleb. In po tistem sem se jaz plazila in sem tisto dvignila in takoj, ko sem jaz tisto odprla, tisto loputo, je prišla ena sestra, bolničarka in me je potegnila gor. Sem se pa poznaimala. So rekli, da je ena Marija iz Črnomlja. Tako sem se jaz iz tistega ven skopala. V glavnem pa se je, kdor je tam not prišel. Pol sem pa prišla na poslo gor. Nisem mogla verjet. Se samo spomnem bela rjuha, pa neč drugza. Veste, koliko je bilo to zame. Pol mi je pa prinesla, ali eno, tiste ta male menažce, ki so bile, ali je bila juha ali čaj, se ne spomnem. In potem sem spet mal zaspala. No, in pol sem pa dobila medna eno inekcijo, ne vem. Koliko časa sem bila tam, ne vem. In ne vem, kako sem dol prišla, nazaj v šotor. In ko smo bili takrat na, ko smo bili dol s POP TV, smo potem enga moškega tam dobili, ki je imel, nižje dol, blizu tega logorja. Pa sem jaz vprašal.

Sem rekla: "Ali se vi kaj spomnite tiste ambulante gor, kako je bilo?"

"Ja," je rekel: "saj jaz sem bila pa skoraj sosed."

Sem rekla: "Kir letnik pa ste vi? "

Je rekel: "27."

No, sem rekla: "Ste eno leto mlajši od mene. Se vi kaj spomnete, kako je bilo to?"

Sem, rekla: "Jaz ne vem, mene so noter."

Je rekel: "Tam so metal," prav: "pa vam zdaj povem," saj Herman je slišal: "dost so jih odpeljali k so še roke gibale."

Ja, no in in in sem rekla: "Vi bi mogel it."

Je rekel: "Jaz sem že marsikje to povedal," poravi: "Pa to ni kej," Pravi. "Imate prav." Pravi: "Čisto vam verjamem, kako ste in dobra ste bila, k ste gor prišla na tisto." Saj pravim. Ne spomnem se, kdo me je nesel gor. Ne spomnem se, kako sem dol prišla. Sam spomem se pa, da sem bila v šotoru.

Sem imela srečo, da sem se tako. Mislim, sem bila zelo utrjena. Utrjena sem bila. To je tisto. Ker tisto, ki so bili švoh takole, to, saj veste, koliko jih je pomrlo. Otrok tudi in vse po vrsti. Saj pol ta moj bratranec. Teta je pa rodila, mislim, ja, rodila tle. Mislim, da je 2. decembra rojen. In pol je šla s tem tamalim. In je rekla, ko so šli iz teh tovornjakov, ko je šla po stopnicah na ladjo, ki je ta dojenček toliko jokal, mu ni mela kaj dat. Da je en vojak začel kar jokati tam. Saj je bilo nekaj dobrega. Tudi takih, ki so bili, ki bi radi pomagali, pa niso smeli. Ali pa ljudje. Saj vem v Gonarsu, marsikdo bi rad, pa ni smel. So mi napisal. Pol sem dobivala poštov v Gonars. Tle pa nisem nič dobivala, nobenega paketa, ne.

R Lahko opišete po okrevanju in vrnitvi iz ambulante, kako se je internacija nadaljevala.

MB Jaz sem bila potem tako slaba. Tudi sestrična je nazaj prišla. Jaz sem bila tako, da se mi ni potem tudi nič dosti ljubilo. Hodit ... Da bi šla kod po šotorih, k smo hodile na obisk pa to. jaz sem bila, tisti krat sem bila čisto izčrpana in ... tako. Tisto smo pojedli, kar je bilo. Brez volje, bi rekla. Tudi prej nismo, da bi kej, da bi kdaj kaj zapeli, ni bilo, ni. Je bilo tako. Vsak dan je bilo pol slabše. Saj pravim. Jaz. In pol kar nekok nisem mogla verjet, da sem bila jaz tam in kako sem dol prišla. In pol smo se s sestrično menile, je rekla: "Jaz tudi ne vem sploh, kaj so mi tam v bolnici dal." In kako in koliko je in koliko je dojenčkov tam. Vse to smo se pol pogovarjale, ne. Saj una. Ena je pripovedovala, ki je bila medicinska sestra tam, kako so dajali dojenčkom, ker ni bilo plenic ne nič, kar časopisen papir, ne. Pa veste tudi nisi se imel kam umiti. Nisi se mogel, nič. Smo bili kot. Res. Kdor je Rab preživel. No, nemška taborišča so bila še hujša, ne. Vsaj kolikor se pogovarjam jaz s temi mojimi prijateljicami. Imam eno zelo dobro, ki je bila v Awschitzu. In se pogovarjamo. Pa rečem: "Ti si bila pa še hujše kot jaz."

R Ste kdaj opazila, kdo je še zaprt, poleg vas deklet, v taborišču? Ste opazila kakšno je življenje še v drugih delih taborišča ali da je še kdo drug? Ste kdaj videli vodjo taborišča? Ali je morda še kdo drug vstopil?

MB Jaz sem. Kar se jaz spomnem, sem videla smo tiste, ki so nosili hrano. No, mi smo rekli: "Menaža gre." Potem pa straže. Da bi pa. Pa tiste, ki so zjutraj hodili otroke podit na kopanje. Tiste se spomnem, so kričali: "Fuori i bambini per bagno." To sem si jasno zapomnila. Nisem znala jaz italijansko, recimo. Pa v arestu mi je reku, eden ki je reku: "Questa Tedesca e' molto cattiva," mi je rekel, ker se je hotel nekaj, ko sem šla na zasliševanje, pa mi je hotu tam nekaj, pa sem se tako nazaj. Mislim, nisem zanela italijansko, do čim je sestrična kar nekaj znala. In sem se pol te osnoven, kar sem jih vsak dan slišala, zapomnila, zelo. Ja. Da bi pa kakšnega od ... Takrat recimo, lahko so bili že kaj povezani takrat. Jaz se to ne spomnim, k nam ni nihče od teh prišel, nihče prišel. Prvič smo bili šele tu ... Računajte, septembra smo prišli, tu je bila že poplava, potem je bil že oktober, smo bili. Sem bila že čisto na tleh. Čisto tako, ne. Tudi ne bi bila sposobna, recimo, kam na kakšen sestanek it. Ne.

R In potem pa pripeljite svojo pripoved proti koncu internacije na Rabu in opišite svoj odhod z Raba.

MB Odhod z Raba. Jaz se spomnem. Torej nosila je pa v pisarno tele dokumente, torej, da bi želele jiti na Rab, ne, kot družina, teta, ta ki je bila malo starejša od moje sestrične, no, in so to sprejeli, da smo res. Naj bi bile kot družina v sorodstvu. Ko je bil ovse to pripravljeno za jiti, se spomnem, da ene dva dni prej so nas. Pol je bila ena vrsta ambulante, ne vem, kaj je bilo, ali je bil pa šotor, da so nas z žveplom. Veste, smo se mogli slečt, pa so nas z enim čopičem po spolovilu. Pa to se zelo spomnem. To je bilo vse, kar se

jaz spomnem, preden smo šli. Potem so nas pa drug dan, ali tretji dan poklicali tja. Lahko tudi poimensko, veste, da se ne spomnem. In potem smo šli na tovornjake, ne. Pa spet na ladjo pa na vagone. Oziroma na ladjo, pol pa iz Reke na tovornjake pa v Palmanovo z vlakom, tovornim, je blo to. Potem pa iz Palmanove spet do Gonarsa s tovornjakom. Nekaj jih je pa šlo tudi peš. Saj ne vem, enih sedem kilometrov mislim, da je od Palmanove do tam. Mogoče se mal motim.Saj ni tako bistveno. Kdor je bil tako, da je bil malo močnejši, ne. Dugač smo bile pa vse bolj švoh. No, me smo prišle v Gonars v tazadnjo barako. Tisto, ko so kopali rov, 22., to je bilo čisto ob koncu polja, mislim koncu taborišča, mislim, saj je že vse polje in to ...Ko smo mi prišli, je bil to zadnji transport z Raba. Ta zadnji smo tja prišli, med ta zadnjimi in iz Gonarsa smo šli pol med tazadnjimi. So bile že vse barake polne.

R *Dajte mi več povedat, kaj je pomenilo to, da je teta nosila pršnjo, da vas kot družino premestijo z Raba v Gonars. Ali je bilo to mogoče?*

MB Ja, ker so oni nekaj objavili, da bodo družine premaknili, tisti, ki so pa sami, bodo pa ostali. In so. Samci so vsi ostali. Same. Saj družina: oče ni mogel iti. Od te tete, ko vam govorim, ki je rodila, je bil mož v drugem kampu. Isto na Rabu, samo čisto drugje. To je bil ženski logor, tam je bil pa moški, ne. In on ni mogel jiti zraven. Je šla samo ona z otroki. Sej ta dojenček je pol v Gonarsu umrl. In to so se zmenile. Jaz sploh nisem mogla verjet, da nas bodo tukaj sprejeli. Pa so nekaj, torej dve sestri sta bile, to sta itak bile, sestri so smatral kot družino. No, pol smo pa bile me mal v sorodstvu, slušajno smo se mi tako dobile. Nič, da bi kaj prosile, da bi šla jaz z mojo sestrično ali pa z mojo teto. Tam so nas kar določil. Dve iz Cerknice, pa te dve sestre iz Loškega Potoka, pa me tri, jaz, potem pa še dve; sem prav podedala, dva, štiri, ja osem nas je biloIn se čudim. Saj mi je bilo pol hudo, ki je ta ostala sama, k sva skup bile ves čas zaprte. Ampak jaz sem bila tako švoh, da mi je kar pašalo, da sem šla iz Raba v Gonars. In mi je bila to prilika in če ne bi šla še jaz zraven, tudi onidve ne bi šle. Ne bi ble, ne bi bilo, niso smatral, ne. In tako. Bilo pa je objavljeno, ali so zbirali, pač, mogu nekdo bit, pa se jaz ne spomnem, da je bilo organizirano. Ker so bili zadolženi posamezniki. Recimo, saj je bila ta bolničarka, ki je bila v tisti ambulanti gor, je bila tudi interniranka. Mislim. Vse so jih kontrolirali. Niso smeli ne vem koliko po svoje delat. Mene je rešila, ne. Sem jo pol iskala, veste, vse povsod. Pa so mi rekli, da je šla v XIV. divizijo. Pa so šle še en tri druge in da je nekje padla. Pa še pol mi je ena druga sporočila, ko sem jaz že na POP TV bila, da je ta in ta. In sem pol pisala, da če bi se dobile. In je pol nazaj odgovorila, da ni bila v ambulanti, da je nekje drugje delala. Tako, da je nisem dobila.

R *Dajva zdaj, prosim, pogledat vašo pot. Imate v spominu pot, kakšne podrobnosti z Raba na Reko in potem z vlakom naprej, s kamionom in potem tisti trenutek prihoda v Gonars.*

MB Zelo malo. Vem. Mislim, zelo malo. Bili smo lačni, žejni. To je itak. To je bil zadnji transport. Teta pa te družine so šle že prej. Oni so bili že. Sedma baraka ali 22., to je že razlika. Jaz se skoraj nič ne spomnem. Samo spomnem se, da je bila grozna nevihta na morju. Nič se ne spomen, koliko je bilo tovornjakov. Da vam povem - nič. In ne spomen se, kako smo prišli. S tovornjaka na ladjo se spomnem, da smo šli po enih takih, ne stopnicah, ampak ena, kokr ene dile, pa da je bilo tam nekaj vmes nabito, pa da smo na tisto stopale. Potem pa vem, da je bil grozen vihar in da je vse ležalo potleh. In midve, kokr sva bile bolne, sve pa kar dolgo dolgo zdržale. Kar sedele sva tam, kar sedele. In dostikrat pove, saj če boste tudi njo zaslisevala, bo približno tako povedala. Ona mi večkrat reče: "A veš, kako sva bile dobre. A veš, kako sva ble super, da sva toliko časa zdržale." Ker so bruhal, pa saj niso niti imeli kaj bruhat. Tako ne, govorim, je šlo. In no: na koncu, preden smo prišli v, na Reko, sva pa tudi medve bile na tleh. Tako, da. Kok smo dol prišli na tiste tovrne kamjone, ne vem. Ne vem in ne vem, kako smo prišli v

Palmanovo. Nič ne vem. Ali smo spali, da se nič ne spomnem. Verjetno. Ker si bil tak. Jaz sem bila pol že zelo, taka, izčrpana, mislim. Nisem se mogla nazaj popraviti od tam.

R *Kakšen pa je bil prihod v taborišče v Gonarsu? Kaj se spomnete?*

MB To se spomnem. Tistega vhoda. Meni se je zdelo vse zelo lepo. Tisti stražar nas je pelal do barake. In v baraki smo se, nas je dal skep in tako je določil *capo* barake in namestnico. In to je bila moja Sonja, moja sestrična Sonja, ki je tudi znala malo italijansko, pa ni hotla bit *capo*. Ampak je ena druga prevzela, ona je bila pa namestnik. In potem je rekel: "Zdaj pa razporedit po pogradih." No in so pol, kar. So bili toliko obzirni, da si lahko šel, da niso oni rekli: "Ti moraš bit kle. Ti moraš bit kle, na tem in tem na pogradu." Tako smo bile me tri skupaj na pogradu. Pol sem pa videla, so ble mama pa hčerka. Tega je bilo zelo veliko, mama pa hčerka ali pa še sin še, al pa sam, mislim mama pa otrok zraven, ker so bile družine. To ni bilo posameznih, a veste. To so šle družine. Če se me ne bi tako zmenile, bi lahko še na Rabu ostale. Ne vem, če bi prišle ven. Pol sem pa jaz kmalu dobila, je pa mi stric osebno prinesel paket. Je šel mimogrede v Nemčijo. On je bil invalid, je tam delal in je imel dovoljenje in je prosil, če gre lahko in je prinesel prav vse. Poln paket. Vsega: svež kruh, vam povem, prepečenca. Rešitev je bila. In potem sem tudi parkrat pošto dobila. Od doma iz Loškega Potoka bolj malo, iz Loške Doline pa iz Cerknice. Kako se spomnim? To sem rekla: razpored, pa po pogradih in potem sta te dve komandirale, kdaj gremo ven, pokazat, kje je voda, kje smo lahko prali. Tam je bilo drugač urejeno vse. Ni bilo tako kot na Rabu, ko ni bilo niti vode. Pa če si kaj prišel, ko je blo, takrat ko je voda prišla, več kot za pol jo je zmanjkalo. In smo šli drugi dan spet čakati. No in. Tle je bilo pa prav narejeno, so bila korita, voda, da smo si lahko oprale. Sicer mrzla, ni važno, saj je bila super. Čisto nekaj družga. Veste kaj, baraka, pokrito, ne. Nimaš to. Sploh si ne znaš predstavljat, da prideš iz šotora. Kot da sem prišla, praktična, v ta prvo svoje stanovanje. Sicer pol je bilo že težje. Na sredi barake je bila ena peč. To se jaz zelo dobro spomnim, ker je bilo, je bila zima, je bila, ne. Mi smo prišli ta sedmega decembra. Zadnji transport. In je bilo hladno. Ampak vam povem, so kurili. In veste, kaj vam povem. Na tisti peči je bila taka okrogla, kok se je pri nas, ne spomnem se, na tisti gor, na plati so pa pekli čebulo. Veliko čebule. Veliko čebule smo pol pojedli, ker čebula se je dobila čisto poceni. Pa tudi dobili smo jo zraven, kašen, pri hrani, da si lahko. Res. Jaz se spomnem. Moja sestrična sploh ne je čebule. A sem rekla, od takrat, ko smo jo tok pojedli tam, ko smo jo pekli. Je rekla: "Morda tudi, ampak sploh je ne maram, sploh, nič." Jaz mam pa še zdaj zelo rada. No in potem tam je bilo. Tudi hrana je bila boljša. Isto smo dobili zjutraj kavo, ko rečemo mi, ječmenovo, ne. Kruha približno toliko, ko ... Ampak v kosilu je bilo pa že malo več testenin, recimo za eno dobro žlico več, ne. Ker tam je plavalo. Ti si jih lahko še štel v tisti vodi al župi. In riža je bilo malo več, ne. Saj v glavnem je bilo to, saj ni bilo nič družga. Riž. Riževa enolončnica, pa makaronova.

R *Kakšni so pa bili odnosi? Ste tukaj imeli kaj več stikov z vojaškim osebjem?*

MB Ne. Z vojaškim osebjem čisto nič. Ampak lahko pa smo svobodno hodile po barakah. Okrog in okrog je bila straža. Tle, k smo bili mi ta zadnja baraka, so bili čisto ob naši, je bila glih tako žica. Zad so pa bli tisti, no, straža na tistih, a veste da se ne spomnim, saj se boste vi spomnila, kako se rečejo, kokr imajo lovci tiso, ko grejo čakati. So bili stražarji vsake toliko časa, da si jih videl. In kar prijazni so bili, veste. Tako da so nas včasih, ker smo tam, če smo kaj zunaj sedele, nas je kdaj ogovoril. Ni bilo nič narobe zgleda. Da je bilo kar. Ja. In jaz sem pol dobila tudi en paket iz Padove, ker je bil od te sestrične, to je moj ujček, od moje mame brat, tam interniran, in tam je on bil v skladišču. In mi je poslal dve bluzi, plašč. Paket obleke. Veste, kaj je bilo to zame. Ne morem pozabit. Krasno. Tam pa so bili, je bilo pa dovolj, da so ljudje nosili, veste. Tam je bil pa zgleda tisti komandant super. Da so nosili svoje stare obleke, pa to, v

tisti logor. Tle pa ni bilo v Gonarsu, da o Rabu ne govorim. Žiher si bil na pol gol. Te ni nihče pogledal. In tudi. Vsake. Mislim, da kakšen vsak teden so prišli mau pogledat po baraki, kako je, vojaki, ali pa tisti ki je bil zadolžen. In pol so tam že, se spomnem, ko so začele pet. Smo ble že mal boljše tako, da čez kakšne tri tedne se spomnem, ker je ena z Loškega Potoka, je znala zelo lepo, pa. Vilma Bukovčeva je bila. Kako so lepo pele. To se pravi, da smo bili že kar boljši. Saj pravim. Če je vsakemu ena žlica več opoldne in zvečer, to se je že poznalo. Pa še pol smo dobili pakete, ne. In smo iz tistega. Po tistih pogradih gor so, takole, skup ste gledale, pa vsak so mel take vrečke, pa not je bila prepečenec, pa. Na splošno so vsi dobivali pakete. Ker na Rabu tudi če je bilo poslano, jih niso dal ljudjem, tam, internirancem. Tle pa res. In pošta. Tako, da je bilo kar v redu, recimo, za. Veste, da ni bilo v redu, če si zaprt, pa tak, ampak ni primerjave z Rabom.

R *Omenila ste, da ste prejemale pošto. Kdo vam jo je posla in kaj je bilo zapisano v njej?*

MB Samo, da me. Teta mi je parkrat pisala preden so jo zaprli. Ker njo so zaprli mogoče enih 14 dni preden sem jaz ... (op. av. preden sem se vrnila v Cerknico). Jaz sem prišla aprila domov. Njo so pa potem in je bila zelo. Težko je bila obsojena. No in. Mi je, da me pogrešajo. Da bi radi poslali paket, pa da niso mogli. To je bilo. Drugač pa nič kaj tacga. Jaz sem napisala, da bi se rada znašla, mi smo rekli, pod kotlom, tam kjer smo za prešiče kuhali. Ki je bil kotel, bolj soparilnik, tam smo dali noter kolerabo, koren, tisti, ki je namenjen za prašiče, ne korenček, tisti ta rdeč, uni je bil posebej na vrtu. In sem napisala: "Kako bi se rada znašla pod kotlom." Ko je teta prvič to dobila, je takoj vedla, da je to, mora biti to grozna lakota, da iz tistega ješ. Tako. In ona si je potem tisto karto spravila. Saj smo mogli samo karte pisat. Nič družga. Da so oni vse prebrali, kar je bilo. Cenzura je bila, ne. In potem tudi oni: me pogrešajo, kako sem, pa se vidimo kmalu, pa tako. Nič kaj posebnega.

R *A so oni organizirano razdelili karte in pisala?*

MB Na Rabu nismo itak nič (op. av. pisali), ker ni blo nič. Tle je bila pa kantina. In so bile karte in tudi čebulo si lahko kupil. Zato jo je bilo toliko. V kantini. A veste, da se ne spomnim sploh, da bi bilo še kaj družga. Mogoče so bile enkrat ene fige. Jaz takrat nisem imela nič denarja, da bi kaj kupila. Pa saj je bilo tudi boljše. Fige zelo napnejo, ne. No, pa kaj se je takrat. Kartice se je takrat dobilo, pa znamke. Pa kaj se je še v tistih kantinah dobilo. A veste, da se jaz. Mogoče je bilo tudi milo. Meni se zdi, da je bilo milo tudi, da smo prale. Da smo. Saj nismo dosti mele. Ampak jaz sem se pol fino, ko sem dobila tisti paket.

R *Kako ste pa opazovale druge zapornike? So bile razlike? So bili kakšni v slabšem zdravstvenem stanju?*

MB Absolutno so bili. Jaz sem šla parkrat k svoji teti, ki je bila v sedmi baraki. Dojenček je kmalu umrl, ko so prišli. V Gonarsu je tam napisan v tisti kostnici. Sem šla tudi že večkrat. No, mislim, ene štiri krat sem bila že tam. Potem pa sta bila ta dva tudi zelo bolna, sin, moj bratranec Mirko je bil star osem let, sestra (op. av. Ivanka) pa sedem. In ona je še kar, on pa je zelo zbolel. Je imel že tam na Rabu, je bil nekaj bolan. V Gonarsu je tako zbolel, da so ga približno tako nesli kot mene. Jaz sem bila pa zraven. Veste, kako je bilo. Kar enih deset centimetrov je črevo ven gledalo. Tako, da bi lahko, ni bil nič oblečen, samo z eno ... So ga v ambulanto peljali, ne, tam. Samo eno dekco je bil pokrit in smo lahko šle zraven. Je šla teta in jaz. Una sestra je pa pri enih tam ostala, k so bili skup. In smo tudi mislili, da ga ne bo več nazaj. Pa je ozdravil. So bili kar. Mislim, da so ga bolj skrbel kokr tam, če je kdo, saj sem vam povedala, so jih kar metal na Rabu. Tle je bilo. No ta dva. Pa jih je veliko umrlo. Tudi tam jih je umrlo. Sploh pa dojenčki. Zelo. Zelo. V glavnem, ne vem, koliko jih je ostalo. Meni se zdi, da jih je 36, pa nisem sigurna. Herman Janež, on pa, on pa to vse natančno ve, tudi do datuma natančno. On se čisto vse spomne, brez da bi kaj

razmišljal. Jaz sem starejša zelo veliko od njega, ampak se še kolikor toliko spomnim. Je pa verjetno veliko stvari, ki se jih ne spomnim. On pa veliko. Saj vsaj, da nekdo vse pove, veste, je tudi. Ker to moje je bolj osebno, ampak na splošno tudi vse pozna.

R *Je še kaj, kar bi želela povedati o internaciji v Gonarsu?*

MB Ja, povedat moram, ko je prišel. Meni se zdi, da je tudi na Rab prišel eden iz, od kar se tiče teh, ali je prišel rabski škof ali od kje drugje, z Reke, ker tam ni bilo škofa (op. av. obisk papeškega nuncija). Da so se zbirali. Veliko jih je šlo, večina pa tudi ne, pozdravljat ga. In so sam govorili okoli, sploh pa pri nas, k so bile nekatere punce zelo, so bile ene dve zelo organizirane, da bi žiher kej kruha pripelal, ali karkoli. Pa ni niti ene stvari. Niti ene stvari ni otrokom. Pole je bil pa v Gonarsu organizirano. Je bilo pa organizirano. Smo šli pa s palcami. Kje smo palce dobile in kok smo, jaz ne vem. To je bilo vse. In k je prišel, vam povem, to je bil pravi upor. Res upor, da vam. Pa nas tudi niso, malo so nas Italijani skup, tile stražarji pa to. Nič nas niso preveč. Smo. Če bo še kakšna druga iz Gonarsa, bo sigurno tudi to omenila. Vsi smo dobili palce. In smo šli s tistimi palicami in vse sorte. Vpili to ono. "Kruha. Kruha." V glavnem, ne. Mimogrede še omenim. Jaz se bolj spomnem žeje kot lakote. Vodo smo gledali, pa smo bili žejni. Okrog in okrog morje, vode pa nikjer. Veste, to je bilo tudi hudo. Mimo grede povem, čeprav morda ne paše tle zraven. Ko pa zdaj poslušam, da se spet vse to dogaja, pa kaj vse ljudje delajo. Slabši smo kot živina. Ljudje, slabši smo kot živina. Že takrat sem si mislila, da kak je, da je toliko sovraštva, kar je pa zdaj, je še huje. Si pa dostikrat mislim, še dobro smo jo odnesli.

R *Dajte podat več podrobnosti o tem dogodku v taborišču s palicami. Kaj ste hoteli doseči?*

MB S palicami smo šli čakati, ali je bil papež ali je bil škof, kaj se bo povedal, ... se ga spomnem, mislim, da je bil škof, ni bil papež, ne. In smo mi protestiral. In smo sam kričali: "Kruh. Kruha. Kruha," ne. To. In to je bilo prav organizirano. Ker je moglo, tam so mogle biti že osnovne organizacije, ne. Jaz nisem bila noter. Ampak vam povem, redko redko, da so šli tam, pa da so mu roko dajal ali pa molili. Saj smo bili prav tako kot zdaj gledam, ko gredo delavci. Tist. Tako smo bili pa mi. Zelo. To pa je bilo organizirano. In ni bilo prevelizga, da bi nas nazaj. Res. To, se pravi, da je bilo že. Takrat je bilo že, to rečem, da je bilo enkrat marca, so se tile vojaki že malo pripravljali, da kakšne zmage oni ne pričakujejo nikjer. So tudi že, v Sloveniji ali kjer koli so bili. Tam ne vem, kako je bilo po Afriki, so tu, je bilo vse narobe in so bili in je bil tudi odnos drugačen kot na Rabu, od teh vojakov.

R *Ste vi za časa internacije na Rabu ali v Gonarsu razmišljali, kdo, in poznali po imenu, kdo upravlja s taboriščem?*

MB Mi smo sam slišal *tenente*, ne. To je bilo vse, kar sem slišala, *tenente. Tenente*. Niti nisem vedela, da je ta, ki so ga pol, ne, ki je bilo pol tako ž njim. Nismo mi tako daleč segli. Recimo, če bi bila kakšna v organizacija, bi verjetno vedela. Jaz vem, da so tile, ki so bili povezani, ne, sploh pa pol, ko smo mi odšli, k se je to vse, se je tam tudi Rabska brigada. So bili že vsi pripravljani. To so vedeli vsi za vsacega. Mi, jaz se ne spomnem. Samo to vem, da je bil *tenente, tenente*. In tile, ki so hodil, saj eden je imel en čin, tist, ki so hodili otroke pa to, ali pa k je bila kakšna kontrola, da so hodili okrog gledat, to so bili mal. Drugač so bili pa. Se spomnem jaz, da so bili samo navadni vojaki. Stražarji, navadni vojaki. S temi smo imeli največ opravka. S stražarji.

R *Greva pa zdaj na to zadnje obdobje. Kako ste vi dosegli, da ste bili izpuščeni iz Gonarsa pred kapitulacijo Italije?*

MB To je šel. Kdo je to naredil, ne vem. To je šel cel transport, ali več. Vsi ti. Ta 22 baraka vsa in tiste zraven. Vse tiste, ki smo šle takrat iz Raba, smo šle. Zato, ker je že nov transport šel. Recimo od moje sestrične mama, sta se srečale: ona je šla domov, ona pa sem. Tle, je prišla. In zdaj, ali ni bilo prostora, ali so videli, da smo tako švoh, da ne bo nič več z nami. Torej tle, ta baraka pa še ena, te ta zadnje, ki smo mi prišli: 19, 20, 21, 22 to smo šli vsi domov. En transport je bil. Ker uni so ostali, so mogli pol peš jit v kapitulacijo. Teta moja. Otroci. To so ostali. Niso šli domov. Nič, da bi kdo prosu ali kaj. Se opravičujem. Nič, da bi meni kdo, ali da bi šla jaz sama domov. To je bil cel, kompletna baraka. In ne sam naša. 21, 19, 18. Tudi ta Vilma Bukovčeva pa te. Te so šle vse takrat. Smo šli domov. No, pol pa v belgijsko kasarno, pa iz belgijske pa pol tako - postopama.

R *Kako je zgedal ta odpust. So vam takrat dali kakšno, kakšen kos papirja?*

MB Nič. Nič. Enostavno so nas poklical. Zbor in smo šli na tovornjake. Spet v Palmanovo. In tam na vagone. In proti Ljubljani. Jaz mislim, da smo šli. V Ljubljani smo šli dol, ne.

R *Vas je v Ljubljani kdo pričakal?*

MB Mislite od vojaških? Ja, jaz mislim, en je mogu, ker. Saj je moglo bit. Z nami so bili tudi stražarji in so nas do belgijske spremljali, ne. Nas je bilo pa ogromno. Ne vem, koliko vagonov je bilo. Saj vam povem, 18, 19, 20, 21, 22 - pet barak je bilo, so takrat spraznili.

R *Koliko oseb je bilo navadno v eni baraki?*

MB Ja, vidite, to bi sestrična točno vedela. Bom pa samo malo poračunala, koliko je bilo tehle. Ja, jaz bi rekla, da nas je bilo od 90 do 120, ker je bila velika baraka, veste. Jaz sem bila recimo na sredi, pa je bilo. Po trije, zgoraj so bili po trije in tudi zdolej ali pa še več. Zdaj pa računajte, dolga baraka, približno sem ocenila. Pa mi je žal, k me niste prej, pa bi mi sestrična verjetno točno povedala. Ali pa Herman. On ima vse napisano. Jaz pa sem bolj tako, povprečna. Ni točno. Mislim pa da.

R *Kakšno je bilo vaše zdravstveno stanje tisti dan, ko ste prišla v Ljubljano, ko ste bila sprejeta v belgijsko kasarno. In kaj se je tam točno dogajalo?*

MB Nič dobro. V belgijsko kasarno smo prišli. Jaz se tudi ne spomnem, da smo takoj dobili kaj za jest. Čez noč smo bili in še pol ene dva dni. Potem so pa te klicali tam na tisto, kaj so meli, pisarno. In so prašal. Domov, da moraš it. Mislim, da smo dobili en papir, pa se nisem spomnila. Ker sem hotela v Loški Potok, kot sta šli te dve in je rekel, da ne morem jit. Da jaz moram jit tam, kjer sem bila aretirana. V Loško Dolino. No, in jaz sem prišla. In napisano je bilo, da si želim v Loški Potok. To je bilo napisano. In jaz sem prišla pol. Sem vedela, da tete ni. In potem sem šla jaz iz Loža do Cerknice peš. Pa sem v Cerknici ostala in sem imela obe nogi grozno otečeni. Do, do. Od kolena dol. Vse debelo. In me je doktor Pušenjak. So poklical zdravnika. In mi je doktor Pušenjak dal hipermangan. Da moram v, zjutaj in zvečer v hipermanganovi vodi noge držat vsaj pol ure. To so mi pa dal tisti lonc za perilo kuhat. Tak velik lonc. Mislim, da je imel enih 15 ali 20 litrov. In sem tam noter. In jaz sem tam ostala več kot teden dni. In ta mati, koker naj bi bila babica, so mi hotli dat fižol. Pa je rekla: "Kaj ste neumni, veste, da ne sme. Ona mora zdej samo nekaj lahkega. Samo juhco. Pa kaj ko ima ona želodec čisto pokvarjen." Veste, kako je bilo to lepo zame. Kakšen občutek imaš, da takole prideš, pa to. No in potem. Seveda nisem mogla bit jaz pri njih in tudi napisano je bilo, da grem pol. In sem prišla v Loški Potok. Sem se šla javit. Tam so bili belogardisti ta glavni. In sem, Medved se je pisal. In sem prinesla tisto tja in je rekel: "Kje si ti bila pa do zdaj?" Sem rekla: "Hotla sem jit že prej domov, pa so mi rekli, da moram jit tja, kjer sem bila aretirana. Tam ni nobenga." Sem rekla: "Pol sem bila pa v Cerknici pri bratranču in sem se zdravila." Peš sem

mogla jiti v Cerknico pa potrdilo prinesel od zdravnika, da sem bila tam, ker ni bilo prevozov. Ni bilo. Saj ni tako hudo iz Loškega Potoka. Ampak jaz sem bila tako švoh, da nisem. Pri nas pa tudi ni bilo. S kravo ni šlo. In sem prespala na Studnecu, kjer je bilo tudi sorodstvo. Pol sem šla pa naprej drug dan. In sem pol. In tako sem se vračala. In sem prinesla potrdilo, da sem bila. Pol mi je pa povedal, da se ne smem shajati s temi vsemi, s katerimi sem bila v internaciji skup, s Cirilo, Angelo Bambič, z Bartol Amalijo in Vesel Pavlo. Nič stikov. Je rekel: "Samo enkrat, da zvemo, takoj boste šla nazaj. Takoj boš šla nazaj." No in. To je. Pol je bilo to maj, junij, pol je bila pa itak kapitulacija kmalu. Ampak jaz sem bila takoj povezana, ko sem prišla domov. Moj oče je bil. On je že prej tudi sodeloval. On je bil v prvi svetovni vojni ranjen, je bil ruski ujetnik. In se je tam navadil. Bolj je bil zelo tak. In sem videla, da ima tudi mal veze. Partizani so takrat seveda hodili po vaseh, je bil že. Takrat je bilo recimo marca, mi smo prišle aprila, marca je bil tisti v Žlebu. To spada pod Loški Potok pa Ribnica, k so, tisto Italijanov, ki je toliko padlo. Tisto Mazerratto, tisti njihov bataljon ali je bila cela brigada, ne vem, kako. In se je vedelo, da je že velik partizanov, da morajo biti povezani in sem jaz čutila, da je. In potem so že tile naši, k so bili. Sem veze dobila in sem bila potem že v SKOJ sprejeta že pred kapitulacijo Italije. Pa sestrična tudi. Smo se pol na skrivaj dobivale pa tako. Nas niso tako strašno kontrolirali. Čeprav. Najhujše so me zasliševali belogardisti in bila sem ujeta od Nemcev, Italijanov, pa me ni nihče tepel, ko so me belogardisti. Belogardisti so me pa topli. Ja. Tako. To so domači. No, saj sem imela srečo, da sem bila tako. Da me recimo niso Italijani ali Nemci. Saj me niso mogli nič dokazati. Skozi so me, da sem bila kurir, pa da sem kaj pošto pa to. Ampak nobenih dokazov ni bilo.

R *Ko ste se vračala iz Ljubljane domov, so potekali boji? V kakšnih okoliščinah ste vi hodila proti domu?*

MB Jaz sem prišla. Do Rakeka smo prišli z vagoni. Pol z Rakeka za Cerknico ali do Loške Doline ni tako daleč, ne. No, pol, kot sem vam rekla, sem mogla tle ostati. Če bi šla v Loški Potok, bi šla do Žlebi, kot so šle une, pa ne vem, mogoče jih je kdo prišel čakati. Nimam pojma. Torej to se spomnem, da smo do Rakeka prišli z vlakom, tudi s temi vagoni, ne z osebnim vlakom. In potem pa, saj pravim, ta pa ni daleč do Cerknice.

R *Se vi spominjate, kako je, ali se je kaj posebnega dogajalo ob dnevih kapitulacije Italije?*

MB Ja. Jaz se spomnem samo ogromno vojakov, ki so šli čez vas. Pri nas v Retjah so šli čez vas. In so bili partizani in so jim dajali orožje. Tam je bila ena skupina partizanov in vojaki so šli mimo in vsak je mogel tam. So imeli ene take kante, neki tacga, kjer so zbirali partizani. Vsakega posebej sem videla. In odkrito povem, da so se mi kar smilili. Ker vsak človek, tako ko pride, si mislim, da kako bodo prišli, kam jih bodo zaprli. Čeprav sem veliko prestala za njih. Samo če si tok čustven pa tak, pa da veš, koliko je to hudo, pol te ni tudi za takega vseeno. Saj ogromno jih je bilo. Kam so jih pol peljali? Menda v Kočevje, ker tam je bil pa tisti logor. V Kočevju. Tle so pa pobirali. Je bila ta, kjer so bili razporejeni, nekaj jih je bilo gor pri Taboru, kjer so bili belogardisti. Belogardisti so šli vsi ke na Lašče, na Turjak. Ti so se pa vsi v glavnem predali. In so bli tudi tle, k so bili po gozdu. Jaz se jih spomnem. Veliko jih je bilo. Od kje so prišli nimam pojma. Ali iz Blok, al... Samo to se spomnem, da so dajali orožje.

R *Pa ste vi upoštevali navodilo, da ne smete imeti kontaktov z nekdanjimi internirankami in interniranci, ali ste jih imeli?*

MB En čas sem. Sem. Sam pol sem pa jih. Saj sestrična je hodila k nam po mleko. Ker ona je bila. Sta bila oče in mama v internaciji in je tam pri teti pa pri babici živela in je hodila dol k nam po mleko. Ampka tisto je bilo ke pa nazaj. Drugače smo se pa sestajali v vasi, v Šegovi vasi smo imel, v Travniku smo imel. Pa tako greš. Vsi se tam med sabo poznamo, pa velik žlahte. Pa geš k žlahti. Pa nisi šel ke, ampak si šel

drugam. Toliko pa niso imeli kontrole, veste. Da bi za vsakega kontrolirali. Seveda smo se. Vam povem, čez dva meseca sem bila že sprejeta v SKOJ. Aprila sem prišla, junija smo bili na sestanku. In to blizu njihovega, njihove pisarne smo bili. Tako.

R *Blizu čigave pisarne?*

MB Te, od belogardistov, ne. Ker to je bilo najmanj tako, ne.

R *Zakaj in kje pa so vas aretirali belogardisti?*

MB Belogardisti me niso a ... Mene so ujeli doma. Mi smo. In to že pozno. Mi smo. Takrta je bilo 24. aprila, ko bi mogli, to je bilo pred koncem vojne, ki je bila pol maja. Mi smo aprila dobili nalogo, ko smo bili na sestanku, da naj organiziramo, da je potrebno pripraviti zastave, kresove in ne vem kaj rož in vse to. Takrat se jaz vse spomnem, kako je bilo že aprila velik. In smo mi. To so delal AFŽ, mladina, vse, jaz sem bila sekretar SKOJA, predsednik mladine in ne vem, kaj še vse. In smo organizirale, res nas je bilo ogromno. Smo krasen kres organizirali gor na vrhu. Potem smo. Zastave so šivale ženske. Vse je bilo organizirano super. In to je bilo 24. aprila. 25. zjutraj bi mogli priti partizani, Dalmatinska brigada pa Prekomorska, tiste, ko so šle tam čez z Babnega Polja sem, ne. In je bilo nam vse povedano, da ti pridejo. V resnici pa so prišli ob 5. zjutraj belogardisti. In. Veste pol so pa vse tiste, mladino, kar jih je delalo, da so kres nosil pa to, v našo hišo. Pri nas so vse razkopal. Vse, vse, vse. In. Ob 5. zjutraj mene oče pokliče: "Poslušaj. So že partizani tle." Prav: "Men se nekam čudno zdi." In so že šli po vrtu in vsepovsod. En je bil Rupnikov bataljon in kar je bilo Potočanov nobeden ni prišel v našo hišo, ker so se bal. Bal. Recimo. Niso hoteli, jim je bilo nerodno. Je bil pa eden od Strug ta glavni in vse. In me je tisti tepu. In so. Prakrično so bili še otroc, ki so pomagali nosit veste pa tiste, vse tiste so zbral vse. So imeli točno vse napisano.

In je začel mene spraševal: "Kaj je bilo? Si bila na sestanku tam in tam v Travniku?" Vse so vedli.

"Kateri s Travnika?"

Sem rekla: "Kar vse po vrsti lahko."

Sem rekla: "Sicer pa več veste ko jest. Saj veste za vse, kdo je tle dela."

"Ja, zakaj ste pa kres delal?"

Sem rekla: "Za svetega Jurija."

Je rekel: "Sej si tut ti en Jurij," mi je rekel pa me je udaril s puško. Pol me je pa še ene trikrat. Potem mi je pa nekaj. Pol sem pa rekla. Takrat so bili Nemci, niso bili več Italijani, sem pa rekla, ja. Je reku: "Kok si ta." Sem rekla: "Jaz ne delam za Nemce, kot delate vi. Kaj pa družga delam, delam pa vse za dobro." To se spomnim. Takrat me je pa tako udaril. Vam povem. Pa prej so okrog hiše postavil stražo. Tam smo mi imeli eno okno, ki je mejilo, ker je hiša tako, da je zadaj bil hrib, spodaj pa globoko, ne. In tisto okno je bilo čist, še mal bliže koker je zdaj tole naše. In je prišla soseda na okno prosit. Tako po kolenih je prosila tistega stražarja: "Lepo vas prosim, pa jo pustite. Lepo vas prosim pa jo pustite. Lepo vas prosim, pustite." Že prej na sestanku je pa enkrat Seliškar povedal, je bilo mogoče spomladi, enkrat februarja, da: "Ne bomo več za vsakega aktivista enga pospravili, ampak jih bomo več. Aktiviste imamo tukaj, da delajo in da niso ogroženi. Če se jim bo kaj naredilo, bomo mi maščevali." Prej so rekli, enga za enga, pol so pa. In je ona tako prosila in še ena, pa jih niso pustili noter, da bi. No. Pol je bilo pa. To je bilo, ne vem, k so bili že zgodaj. Je začelo pa streljat. So bili pa že partizani. So prišli pa od vseh ti ... Da vidite, kako so ti bežali. Ta je pustil tisto torbico, ki ima, ta ki je mene tepu in zaslišal, od Strug je bil. Tist. Je govoru prav po Strugarško in je ... Tako so bežali, da je pustil tisto torbico. In v tisti torbici je bil seznam, koga so

mislili. In pa še druge stvari so bile noter. Vam povem. Vsakemu sem povedala. Sem bila itak na spisku za ubit. Ampak bi nas bili verjetno že prej, pa se niso upali, ne. Ker je bilo. In so potem bežal in. Pol je prišla pa ta Prekomorska brigada in je bil moj bratranec zraven. Tudi ne bom pozabila. In je pol prespal. So bili strašno utrujeni. Jaz sem bila pa vsa črna, veste. In pole je pa rekel: "Pa bi se upala drug dan z mano. So šli naprej proti Ribnici, jaz sem pa zaspal." In sem šla jaz iz Loškega Potoka, iz Retij do Sodražice, da smo se dobili to ž njim. Veste, da sem bila korajžna. Pa še uni so se tam skrivali okoli, ne. Ja. Nisem. Kar. Al ko si mlad. Jaz sem se že fajn popravila, sem se nazaj zredila, da nisem bila več tako suha. Čeprav sem bila skozi, nisem imela več kot 49 kil tud pol, ko sem se poročila. Sem bila kar nekam zamorjena. Zdaj sem morda še najbolj fajn.

R *Povejte, ste, kako ste pol dočakali konec vojne in kje?*

MB No in potem so ti odšli. So bili pa partizani. Pol je bilo pa veselo. A veste, kaj še? Tisto. Tam, kjer so se zastave rihale, so jih v klet spravle, fino pokrile. Mamo, tam ko smo imeli sestanke, pa hčerko, so pa pod Stražo na hrib, da bodo zažgali kres. On ga je zažgal, te dve in vse, pa ni hotelo goret. Jaz sem pa unikrat napisala, takrat se je Borci, tista revija Borec iskal: Kres ni hotel goreti. Da vam povem. Ta mama je zmeraj pripovedovala: "Kot da bi bilo meni namenjeno," pa da je bilo neki zakleto: "Trikrat vžgale, nikamor. Vse ugasnilo." Pol je šel gor en belogardist, ni hotelo goret. Ker so hotle. Pol pa k so prišli partizan. Je šel pa od tiste hiše dva gor, punca pa fant, pa je gorelo. In vse zastave. Krasno. Pol smo pa noreli. Vse. In cele noči in cele dneve. Res. Ja, pol je bilo pa treba hitro sestanke, pa vse. Ja, super je bilo. To pa ni za povedat. Pol smo pa kar naprej. Zdaj bom pa mimogrede povedala. Ampak tako je bilo. Noči in dneve, kamor smo šli, smo samo kričal: "Živel Tito! Živel Stalin!" Tako, kot je bilo v tsiti, ki je igral Bibič, ki je bila tista drama od Partljiča. Smo bili res tako. Tisto je tako pristno prikazano, zelo. Zelo. Nismo družga, kot to smo križali. Vse. Pa volitve so se pripravljale. Pa vse. Pa sam krancjal. Resno. Je bilo pa. Sam je bilo pa. Ker jih ni bilo še dosti domov, pa se ni vedelo. Ja.

R *Ja. povejte mi, imate ohranjene kakšne fotografije, predmete iz tega obdobja svojega življenja. Kakšen spomin?*

MB Čisto nič. Niti ene stvari, ne. Niti slike. Pa sem imela ogromno slik. Nobene reči. Dolgo dolgo sem imela tisto obleko, k sem jo, sem rekla, to, ko sem bila na Rabu v njej skozi in pol k sem jo še domov prinesla. Pa verjetno sem jo pol tudi kam vrgla. To je bilo vse. Nič. Prav nobene reči. Nobene slike in nič. Prvič nas ni nihče slikal, drugič, kar sem pa tam imela. Pri teti sem imela slike in vse. To je bilo vse pobrano. To je vse zakopano. To je bilo vse razdejano. To ni. Ne, nič. Pol pozneje, ja. Pozneje imam. Po vojni, ja. Ker to ne pride v poštev. Da bi jaz imela kakršenkoli predmet. Ni.

R *Dajte mi pa pol povedati, ali ste članica Združenja taboriščnikov ozitroma internirancev Rab - Gonars?*

MB To obstaja odbor, predsednik je. Ta moja sestrična je bila dolgo tajnica, zdaj ni več. Jaz v odboru nisem. Sem pa. Ko so sestanki, to pa grem vedno. In. Je bil en odbor. Takrat sem bila pa tajnik, da smo te stvari opisali, da je pol eden knjigo dal ven iz Loškega Potoka. To, da bi bila pa prav tam v odboru, pa nisem.

R *Kako ste pa dojemala, da ste sprejeta v povojnem obdobju, da rečem vse tam do 90. let kot taboriščnica, ki je šla skozi Rab in Gonars? Ste imela priznan status?*

MB Ja. Vse. Jaz sem prvič ogromno. Ker sem še pol delala skozi, ne. To je bilo. Jaz sem prišla 43, 44 ... in še ogromno. Pa tudi bežat sem mogla. Sem bila tudi po logorjih partizanskih. Recimo. Ker sem ogromno delala. In oče je bil sekretar rajonskega odbora. Tako da smo naša. Vsi smo delali. Brat je bil

16 let star, ko je šel v partizane. In. Mislite odnos? In sem vse te, delala. In so začeli. Takoj sem bila v službi. Jaz sem bila 18. maja 45 leta že tajnik zadruga v Loškem Potoku. So me izvolili, ko je bila skupščina. In sem takrat že bila v službi. In potem sem rekla, kaj pa rabim jaz to priznavat, saj sem še mlada. Pol so pa začel hodit prosit za, da grem za pričo, da je delal in sodeloval in tako naprej. Za tega partizana. Potem pa sem mogla najprej sebi uredit (op. av. Status vojnega veterana). Drugače nisi mogel to dat. Ne in imam vse urejeno. In sem šla v pokoj s 30 let delovne dobe, pa 50 let sem bila stara. Zdaj sem že dolgo. Me čakajo tam, oni tam, da bi že pospravili. Ja, ni kej. Kokr smo dali skozi, se kar dobro držimo. Ja.